

ADATOK PETŐFI 1848 MÁRCIUSI VERSEINEK HATÁSTÖRTÉNETÉHEZ

A *Dicsőséges nagyurak* a Petőfi-filológia egyik legtöbbet forgatott verse. Keletkezésének időpontja és körülményei, autográf kézirat híján a hiteles szöveg megállapítása, az egykorú másolatokban terjedt költemény hatása és utóélete – mindegyik kérdésről emlékezések, tanulmányok sora szól anélkül, hogy a vitatást lezárták tekinthetnék. Egy újabb másolat ismertetésével most az utóbbi tárgykörhöz kívánunk adatokat szolgáltatni.

A kutatás az Egressy Gábor szavalókönyvében levő változatot tekinti alapszövegnek.¹ Az egykorú másolatok számát a kritikai kiadás közölte háromról Varga János kutatásai emelték kilencre,² az ő figyelmét is elkerülte azonban Gyulai Lajos naplójának korábban közzétett, 1848. augusztus 6-i bejegyzése, amely a versnek egy csonkult, rövidített változatát rögzítette.³ Az alább közlendő szöveg tehát a költemény tizenegyedik korabeli másolata – és ez a szám (levelezések, emlékezések feltárásával, levéltári kutatásokkal) bizonyára tovább bővül; az itt közlésre kerülő levelek is a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárában folyó rendező munka során kerültek elő.⁴

1848 eseményekben gazdag márciusában országszerte megszorodtak a híreket közlő vagy azokat kérő-sürgető levelek. Kivált érdekes ez a gyors véleménycsere, ha az egyik levelezőtárs Pozsonyban, a másik meg Pesten szemlélte a forradalom napjait, mint ahogyan az Bártfay László és öccse, a diéta városában Rudics József Bács megyei főispán mellett titkárkodó Bártfay József (1812–1864) esetében történt. Levélváltásuk történeti forrásértékét már Waldapfel Eszter jelezte azzal, hogy gyűjteményébe Bártfay Józsefnek öt Pestre küldött levelét vette föl 1848 márciusának második feléből.⁵ A Pestről Pozsonyba írottak közül azon-

¹ A kritikai kiadás is: *Petőfi Sándor Összes Művei*. Bp. 1951. III. 35–6. (főszöveg) és 330. (jegyzet)

² *A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban*. Bp. 1971. 102–3., 109., 209., 214.

³ Pándi Pál: *Tallózás erdélyi levéltárakban*. It, 1957/2. 135.

⁴ Lelőhelyük: PIM Kézirattár, Petőfi Társaság, levelezés

⁵ *A forradalom és a szabadságharc levelestára*. Bp. 1950. I., a 45., 59., 61., 65., 75. sz. levél. Adatait versünk szempontjából értékelte Tasnádi Attila: *Egy Petőfi vers történetéhez*. It, 1962/1. 149–50.

ban most kerülnek nyilvánosságra az elsők, egy március 18-i és egy március 30-i keletű Bártfay László-levél.

A korábbi keltezésű levél teljes szövege így hangzik:

Pest, Martz. 18 d. 1848.

Kedves Öcsém!

Holnap névnapod; áldjon Isten! Pár hét előtt azt hittem, hogy e' napot együtt töltjük: de tán jobb, hogy nem vagyok itt. — Mert Pozsonyban — lehet szinte a' mozgalom nagy, 's az a' hazára 's jövendőkre nézve elhatározó: de mi, vajjon ki biztosít máról holnapra, hogy valami irtózatba nem sodortatunk e? Eddig ugyan személy 's vagyombiztosságunk nem támadtatt meg; azonban a' néptömeg olyan mint a hó-lavína; nyomrul-nyomra szaporodik, 's magával sodor a' mélységbe. Hogy a' rosz akarat nem hiányzik, láthatod a' tulsó lapra írt gyönyörűséges felhívásból is.⁶ Oh, valóban betegek 's gonoszak vagyunk. De hol vannak hát az Üdvözítők? Ha felháborították a' sárkányt, álljanak elő 's állítsák vissza a' rendet, melly mindenfelé szakadozik. A' mit készítettek, most már szabályozzák is.

Az 1222ki aranybulla szerint inter regem et regnicolas ad non modicas amaritudines est processum;⁷ — mi rólunk azt mondhatja egykor a történet írás: — 1848° ad immensas Hamaritudines ruerunt.⁸ — Iste.1 veletek! Ölel mindnyájatokat

Walzelnek a' 14 pengő ftot
kifizettem

Lászlótok

A' Méltóságos Uréknak legméltóbb tiszteletünket.

⁶ A vers küldését Bártfay József március 17-i levelének egy kérdése válthatta ki: „Hát Buda Pest és a Rákos mit mond mindezekhez?” (Waldapfel: i. m. 112.)

⁷ A latin szövegrész fordítása: a király és az országlakosok között nem csekély elkeseredésig fajult a dolog (az oklevél bevezetéséből).

⁸ 1848-ban a mérhetetlen hamarságig siettek. (Fordíthatatlan szójátek az amaritudines-hamaritudines párhuzamával.)

A levélpapír következő lapján olvasható Bártfay László kézírásával Petőfi verse, a szerző megnevezése nélkül.

Dicsőséges nagyurak, hát hogy vagytok!⁹

Viszket ugy e egy kissé a' nyakatok?

Ujdivatú nyakravaló készül most

Számotokra; nem cifra, de jó szoros.

Tudjátok e mennyit kértünk titeket

Hogy irántunk emberek legyetek,

Vegyetek be az emberek sorába

Rimánkodott a' szegény nép hiába.

Állatoknak tartottátok a' népet:

Hátha most, mint állat fizet tinéktek?

Ha megrohan mint vadállat bennetek

'S körmét, fogát véretekkel festi meg?

Ki a' sikra a' kunyhókból milliók!

Kaszát, ásót, vasvillákat fogjatok,

Az alkalom maga magát kínálja,

Útött a' nagy bosszuállás órája!

Ezer évig híztak rajtunk az urak,

Most rajtok a' mi kutyáink hízzanak;

Vasvillára velők, aztán szemétre,

Ott egyék a' kutyák őket ebédre!!

Hanem mégse, atyafiak; megálljunk:

Legyünk jobbak, nemesebbek ő náluk.

Isten után legszentebb a' nép neve,

Feleljünk meg becsülettel nékie!

Legyünk nagyok, a' mint illik mihozzánk,

Hogy az isten gyönyörködve nézzen ránk,

'S örömeben mindenható kezével

Fejeinkre örök áldást tetézzon.

⁹ A felkiáltójel kérdőjelről javítva.

Felejtsük az ezer éves kínokat
 Ha az ur most testvérenek befogad,
 Ha czimerét, kevélységét elveti,
 Teljes egyenlőségünk elismeri.

Nemes urak, ha akartok jöjjetek,
 Itt a' kezünk, nyujtsátok ki kezetek,
 Legyünk szemei mindnyájan egy láncznak,
 Szüksége van mindnyájunkra hazánknak.

Nem érünk rá várakozni – szaporán!
 Ma jókor van, holnap késő lesz talán,
 Ha bennünket még mostan is megvettek,
 Az uristen kegyelmezen tinéktek!

Nem feladatunk ezúttal a *Dicsőséges nagyurak* megszaporodott változatainak szövegkritikai elemzése, ezért csak néhány megjegyzésre szorítkozunk. Az interpunkció, a magánhangzók időtartamának jelölése, valamint a szóhatárok megvonása 27 esetben tér el az Egressy-szavalókönyvből közölt változattól, aminek okát nagyrészt abban találhatjuk meg, hogy a hallás után rögzített, utóbb kézírásban terjedt és Petőfitől soha sem javított másolatok általában nem nyolcsoros, hanem négy soros (11 szótagszámú) strófákba tördelve rögzítették a verset.

A tartalmasabb szövegváltozatokra térve, azok részben szövegromlásnak tekinthetők. A közölt változat sorszámozása szerint haladva: a 2. sor „Viszket *ugy e* egy kissé . . .” részletében a *kissé* ~ kicsit módosításnak még nincs különösebb jelentősége, az előbbi talán választékosabb; a kérdőszónak az igei állítmányhoz kapcsolása viszont az Egressy-változatban feltétlenül magyarosabb, mint az itteni. A 13. sor „. . . milliók!” befejezése elrontja a rímet, ugyanúgy a 40. sor „. . . tinéktek” zárószava is.

Szórendi változás figyelhető meg (több másolatban is) a 31. sorban: a „Ha czimerét, kevélységét elveti” variáció – a hitelesnek tekintett „Ha elveti kevélységét / Cimerit” helyett – Adorján Boldizsár és Kapczy Tamás rögzítésében is feltűnik.¹⁰ Hasonlóan a köznyelvi,

¹⁰ EPhK 1913. 54–6. és Varga i. m. 102.

beszélt normához közelít jobban a 36. sor „mindnyájunkra hazánknak” kitétele a hangzóketéses, irodalmiasabb „mindnyájunkr’a / Hazának” helyett. Ugyanígy elmarad (a 8. sorban a ’hiába’ szó elől és a 32. sor elejéről) az ’s’.

*

A másik Bártfay László-levél kettős érdekű. Egyrészt sajátos nézőpontból ábrázolja a forradalmi Pest-Buda márciusi életének egy nevezetes epizódját, másrészt ismét szolgál Petőfi-adalékkal. Az összehajtott levélpapír külzetén zárópecsét, pesti postabélyegző és április 1-i postakeltezés látható, címzése pedig a következő:

Tekintetes

Bártfay József^{1 1} Urnak

Mélt. Rudics József főispán Ur Titoknokának

Pozsonyban

Mélt. Rudics Főispán Urnál

A széthajtott levélpapíron a következő szöveg olvasható:

Mart. 30d. 1848.

Kedves Öcsém!

Hát mi még csak megvagyunk. Tegnap ismét bajtól tarthattunk. Tudniillik 28^{ról} 29kre éjjel^{1 2} valami kézmiveslegény besugta, hogy egy hajón 30 mázsa lőpor szállittatik lefelé, ’s e’ hajónak éjjel a’ pesti hid is felnyitottatott átmehetésre. Nosza neki!

^{1 1} A „József” helyett előbb Lászlót, saját utónevét írta a feladó, ezt áthúzással törölte.

^{1 2} Tehát még azelőtt, hogy a jobbágyfelszabadítást újratárgyalásra utasító, illetve a had- és a pénzügyet Bécs hatáskörében tartó március 28-i két királyi leirat híre eljuthatott volna Pestre. Bár a tanúsított éberség már a várakozás következménye. (Vö. Spira György: *A magyar forradalom 1848–49-ben*. Bp. 1959. 107.)

felzudult a' Pilwaxféle 's egyéb népség, Rottenbillernek Budára kellett azonnal menni a' főparancsnokhoz. Ez, állítólag semmit sem tud e' lőporrúl. 'S tehát, mivel bizonyosan Bécsből küldetik Zimony–Pancsova felé, hol a' határőri népség fel-lázzadt a' katonai hatóság ellen 's azt ki is űzte volna – le kell foglalni. Városi és nemzeti őrség tegnap reggel felkerekedik, a' lőport szállító hajó után indul, azt valahol Promontór körül eléri, a' lőport elszedi, holmi lélekvesztőkön Pestre áthozza, valami régi raktárba helyezi (mint mondják künn a' lóvásár körül), 's azóta diadalmasan ott őrzi. – Igy hangzik a' tény. De tegnap hajnaltól közel délig nagy volt e' miatt a' forrongás, sőt félelem: nem csak, mert ha a' lőpor védelmére katonaság is küldetik, e' közt és a' felbőszült fiatalság közt valami összeüt-közés támadhat, – hanem mert ha a' hebehurgyák a' lőport kezökre keritik, megtartják, saját használatukra fordítják, mi könnyen történhetik nagy, igen nagy szerencsétlenség. – Azonban hála Istennek! rendén látszik lenni minden, és így nyugodtabban vagyunk.

Tóni,¹³ még az nap a' mint elutaztál,¹⁴ torokfájást érzett és köhögött, hihetön a' gőzösön meghűté magát. Beadtam neki aconitumot,¹⁵ 's már tegnap izzadás után jobban lett: ma pedig már szinte dicsekszik. – Tegnap előtt, egy kis bú-felejtésül, meghurczoltam délután a' városon, és az új épület-ben. Este hideg lévén nem mertem színházba vinni. Igy tegnap is. Sőt ma is hihetön itthon maradunk, mert nem valamirevaló darab adatik,¹⁶ – ha csak különös kedve nem lesz, 's torka-melle egészen szabad.

¹³ Bártfay József felesége

¹⁴ Bártfay József március 29-én délelőtt 10 órakor érkezett meg Pozsonyba Pestről, a Hermina gőzössel (Waldapfel: i. m. 75. levél, március 30-ról).

¹⁵ A sisakvirág főzetét; rendkívül erős, sőt veszélyes gyógyszer

¹⁶ Csató Pál *Fiatal házások* c., 1837 óta futó vígjátékának 17. előadása volt március 30-án este.

Itt van ismét szép kis versecske. A' szerző fityfenébe veszi a királyokat. Mi neki Munkács, – mi neki akasztófa! – hisz ő nem fél. – Ha jószerét teheted, közölnéd azt Mélt. Grófommal^{1 7} is. – De tán már nem is ujság nálatok.

Adjon Isten minden jót!

igaz szívű
Lászlód

Az utolsó bekezdés szövegutalásaiból egyértelmű, hogy a levél elveszett melléklete *A királyokhoz* c. Petőfi-vers, amelynek keletkezését március 27. és 30. közé szoktuk helyezni, röplapon való megjelenését pedig április 1-re. (A kritikai kiadás óvatosabb: március 28. és 30. közötti megjelenésről ír.)

Endrődi Sándor a 2 pengőforint árú röplap megjelenését – forrása megjelölése nélkül – határozottan március 28-ra teszi. Állítását igazolni látszik a Pesti Divatlap április 1-i híradása, amely már múlt időben, néhány napos eseményt rögzít: Petőfi „a napokban önállólag kinyomva bocsátá közre 'A királyokhoz' című költeményét”.^{1 8}

Levelünk szintén ebbe az irányba mutat. Tudjuk.^{1 9} hogy a királyi leiratok hírével Ráday Gedeon március 30-án este 10 óraker érkezett meg Pestre a pozsonyi hajóval, tehát Bártfay László levelének megírása után, aki a március 30/31-i eseményekről csak április 1-én számolt be öccsének.^{2 0} A színházi program jövő idejű emlegetéséből is kitetszik, hogy Bártfay a levelet 30-án délelőtt, legkésőbbben pedig kora délután írta. Minthogy mellékletül már odaiktathatta a Petőfi-verset, az nem születhetett március 29-nél később. Ugyanezt erősíti meg az utolsó mondat is: „De tán már nem is ujság nálatok.” *A királyokhoz* kéziratban történő terjedéséről nincs adatunk, s ez (a költemény republikánus botránykő-volta miatt) ki is zárja a *Dicsőséges nagyurak* esetében döntőnek bizonyult hatásformát; a melléklet csakis a röplap lehetett.

Ha összegezzük megszaporodott érveinket a vers keletkezési időpontjáról, két következtetés rajzolódik ki előttünk:

^{1 7} A Pozsonyban, az országgyűlés főrendi tábláján tartózkodó gr. Károlyi Györggyel.

^{1 8} *Petőfi napjai a magyar irodalomban 1842–1849*. Bp. 1972. (hasonmás kiadás), 399., 403.

^{1 9} Vö. Varga: i. m. 278.

^{2 0} Lappangó vagy elveszett híradását öccse április 6-án kelt levelében nyugtázza, Waldapfel: i. m. 88. levél.

– A királyokhoz semmiképpen nem a királyi leiratok hatására íródott;

– csaknem bizonyos, leszűkített keletkezési dátuma pedig március 27–28.

Ebben az esetben viszont a március végi napok republikánus megnyilvánulásaiban (pl. az egyetemisták nemzetőri osztályának veres szalagöltésében) a versnek nagy és előkészítő szerepet tulajdoníthatunk.

KERÉNYI FERENC

EGY JÓZSEF ATTILA-BÍRÁLAT UTÓÉLETE

A TÁRSADALMI SZEMLE 1933-AS JÓZSEF ATTILA-KRITIKÁJÁNAK VISSZHANGJA

A József Attila – életében megjelent – verskötetéről írt kritikák közül híressé (vagy inkább hirhedtté) vált a *Külvárosi éj* kötetéről a Társadalmi Szemle 1933 februári számában közölt Pákozdy Ferenc-írás. A József Attila és az illegális magyar kommunista mozgalom kapcsolata, valamint a hazai marxista eszme-, ideológia- és esztétikatörténet szempontjából figyelemre méltó bírálat 1980-ban az Irodalomtörténet lapjain kapott újra sajtónyilvánosságot,¹ megszületésének körülményeiről pedig magának Pákozdy Ferencnek jelent meg „levele” a Kritika hasábjain.²

Az illegális kommunista párt legális folyóiratában közölt, József Attila proletár-költő voltát tagadó írás az idők folyamán más-más kommentárt kapott. A következőkben szemelvényeket adunk ezekből. Hogyan fogadta József Attila a Társadalmi Szemle kritikáját? Erről dokumentumok nem vallanak: a költő sem versben, sem prózában nem reagált rá. A közvetlen környezetében élők: Jolán nővére, Bányai László, a sógora, Szántó Judit, az élettársa és Németh Andor, a barátja szintén nem szólnak arról emlékirataikban, hogy a Pákozdy-írás téma lett volna közöttük. Figyelembe véve azt, hogy József Attila a kommunista mozgalom képviselőitől kapott sérelmekre: az 1931-es „platform-

¹ Illés László: *József Attila a kortársak szemében*. It, 1980/3. 736–739.

² *Egy József Attila-bírálatról – Révai József és Pákozdy Ferenc levélváltása*: Közzéteszi: M. Pásztor József. Kritika, 1980/3. 6–7.